

KAINŲ TEISINIO REGULIAVIMO AKTUALIJOS LIETUVOS ELEKTROS ENERGIJOS RINKOJE

Doktorantė Saulė Milčiuvienė

Mykolo Romerio universiteto Kauno policijos fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 370) 30 36 55
Elektroninis paštas samilci@stud.mruni.lt

Dr. Birutė Pranevičienė

Mykolo Romerio universiteto Kauno policijos fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas: (8 37) 30 36 55
Elektroninis paštas b.praneviciene@ltukf.lt

Pateikta 2006 m. sausio 16 d.

Parengta spausdinti 2006 m. vasario 13 d.

Pagrindinės sąvokos: elektros energijos rinka, konkurencija, kainų reguliavimas.

S a n t r a u k a

Liberalizavus elektros energijos rinką pradėti taikyti nauji elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų reguliavimo metodai. Susikūrė elektros energijos aukcionai ir biržos, kuriuose elektros energijos gamintojai ir tiekėjai prekiauja elektros energija, o jos kainą lemia rinkos dėsniai, tačiau elektros energijos perdavimas ir skirstymas išliko monopolinėmis veiklomis, kurių teikiamų paslaugų kainas reguliuoja valstybė. Straipsnyje siekiama atskleisti elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo pokyčius ir tikslus konkurencijos bei tarpusavio integracijos principais grindžiamoje elektros energijos rinkoje.

Straipsnis susideda iš įvado, trijų dalių ir išvadų. Pirmojoje dalyje yra analizuojami elektros energijos gamybos sektoriaus teisinio reguliavimo uždaviniai, aptariami Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktai, reglamentuojantys elektros energijos gamybos kainų reguliavimą. Antrojoje straipsnio dalyje atkleidžiami monopolinės elektros energijos persiuntimo rinkos kainų teisinio reguliavimo probleminiai aspektai. Trečioji straipsnio dalis yra skirta mažmeninės elektros energijos rinkos kainų teisinio reguliavimo analizei, išskiriant konkurencinių ir reguliuojamų kainų elektros energijos rinkas.

Straipsnyje išanalizuota medžiaga leidžia daryti išvadas, kad veiklos elektros energijos rinkoje yra skirstomos į dvi grupes: į konkurencines veiklas ir į natūralias reguliuojamas monopolijas. Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo paskirtis – prižiūrėti kainas elektros rinkos sektoriuose, kuriuose veikia konkurencija, ir reguliuoti kainas monopoliniuose elektros energijos rinkos sektoriuose.

Įvadas

Ilgą laiką elektros energetikos sektorius buvo laikomas natūralia monopolija. Dauguma elektros energetikos įmonių buvo valstybinės, jų teikiamų paslaugų ir prekių kainos buvo reguliuojamos imperatyviomis teisės normomis. Teisinis reguliavimas buvo grindžiamas prielaida, kad valstybė tik taiky-

dama imperatyvų (tiesioginį) reguliavimą gali užtikrinti elektros energijos tiekimo patikimumą ir saugumą bei viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimą. Tačiau sparčiai besivystančios technologijos ir rinkų globalizacijos tendencija sudarė prielaidas atsirasti konkurencijai elektros energetikos sektoriuje.

Šiandien elektros rinkos teisiniam reguliavimui keliama nauji uždaviniai. Vienas iš jų yra užtikrinti efektyvų Europos Sąjungos vidaus elektros energijos rinkos funkcionavimą, grindžiamą energetikos įmonių tarpusavio konkurencija. Siekis sukurti konkurenciją iš esmės pakeitė elektros energetikos sektoriaus struktūrą. Visų pirma buvo atskirtos veiklos, tokios kaip elektros energijos gamyba ir tiekimasis, kuriose yra visos sąlygos konkurencijai atsirasti, nuo elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklų, kurios išlieka monopolinėmis, nes alternatyvių elektros energijos persiuntimo tinklų statyba yra ekonomiškai nepateisinama. Atsirado elektros energijos biržos, kuriose elektros energijos gamintojai ir tiekėjai pradėjo prekiauti elektros energija, o jos kainų dydį ir svyravimus lemia rinkos dėsniai. Elektros energijos vartotojams laipsniškai suteikiama teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją.

Įgyvendinant Europos Sąjungos teisės reikalavimus Lietuvoje 2000 m. buvo priimtas *Elektros energetikos įstatymas* [1]. 2004 m. liepą minėtas įstatymas buvo pakeistas priėmus *Elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymą* [2]. Šie įstatymai iš esmės pakeitė elektros energetikos sektoriaus teisinio reguliavimo bei kainodaros principus ir sudarė sąlygas konkurencijai elektros energetikos sektoriuje atsirasti. Ginčai tarp monopolinių elektros energijos skirstymo įmonių ir vartotojų dėl elektros energijos kainų teisinio reguliavimo įsiliėpsnojo privatizavus akcinę bendrovę „Vakarų skirstomieji tinklai“¹ ir priėmus 2004 m. *Elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymą* [2].

Lietuvoje, kol nebuvo liberalizuota elektros energijos rinka, viena bendrovė vykdė visas su elektros energijos tiekimu susijusias veiklas, todėl elektros energijos kainoje, kurią mokėjo vartotojas, kiekvienos veiklos išlaidų dalis nebuvo išskiriama. *Antroji direktyva dėl elektros energijos vidaus rinkos* [3] reikalauja elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklas atskirti nuo elektros energijos tiekimo ir gamybos veiklų [4]. Kaina, kurią vartotojas moka už pateiktą elektros energiją, susideda iš pagrindinių keturių komponentų: (i) elektros energijos gamybos kainos; (ii) elektros energijos perdavimo paslaugos kainos; (iii) elektros energijos skirstymo paslaugos kainos; (iv) elektros energijos tiekimo paslaugos kainos. Atsižvelgiant į elektros energijos rinkos struktūrą ir jos teisinio reguliavimo tikslus, kiekvienam elektros energijos kainos elementui yra taikomas skirtingas teisinio reguliavimo metodas.

Kainų teisinio reguliavimo elektros energijos rinkoje problematika iki šiol Lietuvoje mokslininkų nebuvo nagrinėta.

Šio straipsnio tikslas – *atskleisti elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo pokyčius ir tikslus konkurencijos bei tarpusavio integracijos principais grindžiamoje elektros energijos rinkoje.*

Siekiant iškelto tikslo numatyti šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti elektros energijos gamybos kainų teisinio reguliavimo tikslus bei vaidmenį įgyvendinant Europos Sąjungos energetikos politikos tikslus.
2. Atskleisti kainų teisinio reguliavimo specifiką bei egzistuojančias problemas Lietuvos elektros energijos persiuntimo sektoriuje.
3. Nustatyti mažmeninių elektros energijos rinkų grupes ir mažmeninių kainų teisinio reguliavimo principus.

Konkurencinių kainų elektros energijos rinkoje formavimąsi lemia ne tik teisinis reguliavimas, bet ir egzistuojanti elektros rinkos struktūra.

Atliekant tyrimą buvo taikyti šie metodai: analitinis-kritinis metodas – išryškinti elektros kainų teisinio reguliavimo trūkumai ir istorinis metodas – *atskleistas* kainų teisinio reguliavimo kitimas keičiantis socialiniams santykiams.

1. Nauja elektros energijos kainų teisinio reguliavimo paradigma konkurencinėmis sąlygomis funkcionuojančiame elektros energijos gamybos sektoriuje

Konkurencijos elektros energijos gamybos sektoriuje atsiradimas yra viena kertinių nuostatų, kuria paremtas elektros energijos rinkos liberalizavimas. Pagrindinis veiksnys, lemiantis gamintojų elektros energijos kainas, yra rinkos mechanizmai, o ne valstybinis kainų reguliavimas. Tiesioginį elektros energijos gamybos kainų reguliavimą keičia rinkos priežiūros mechanizmai, kurių tikslas užtikrinti sklandų šio sektoriaus funkcionavimą. Tačiau, net ir liberalizavus elektros energijos rinką, ne-

¹ Dabar pakeitusi pavadinimą į akcinę bendrovę „VST“.

galime sumenkinti teisinio reguliavimo vaidmens šiame sektoriuje, kadangi elektros energijos gamyba yra tiesiogiai susijusi su energijos tiekimo nepertraukiamumu, o tai yra vienas iš pagrindinių kiekvienos valstybės energetikos politikos tikslų.

1.1. Nauji elektros energijos gamybos kainų teisinio reguliavimo metodai įgyvendinant Europos Sąjungos energetikos politiką

Nepaisant Europos Sąjungos energetikos politikos tikslų didinti elektros energijos naudojimo efektyvumą [5], elektros energijos sunaudojimas Europos Sąjungos teritorijoje kasmet auga 1,5 proc. Todėl neišvengiamai reikia didinti elektros energijos gamybos pajėgumus. Investicijų poreikį į elektros energijos gamybos pajėgumus lemia ir tai, kad iki 2030 m. dauguma šiuo metu eksploatuojamų elektrinių bus uždarytos dėl griežtesnių aplinkosaugos reikalavimų, padidėjusių jų veiklos sąnaudų, kurios lems prekybos emisija sistemos pokyčiai ar dėl neefektyvių technologijų sumažėjusio pelno.

Elektros energijos, parduodamos didmeninėje elektros energijos rinkoje, kainos tiesiogiai priklauso nuo naudojamo gamyboje kuro kainų ir egzistuojančių elektros energijos gamybos pajėgumų. Todėl pagrindinis teisinio reguliavimo tikslas – sukurti palankią teisinę bei ekonominę aplinką investicijoms į gamybos pajėgumus bei diversifikuoti elektros energijos gamyboje naudojamą kurą, siekiant užtikrinti, kad vienos rūšies kuro kainų svyravimai ar tiekimo sutrikimai neišbalansuotų elektros energijos gamybos sektorius.

Europos Komisija ataskaitoje dėl *Vidaus elektros energijos rinkos* [6, p. 44] teigia, kad viena iš didžiausių problemų formuojant konkurencines kainas didmeninėje elektros energijos rinkoje išlieka didelės koncentracijos nacionalinės elektros energijos rinkos, todėl būtina spręsti jungiamųjų linijų tarp valstybių narių vystymo klausimus. Vienas iš kriterijų, pagal kurį yra nustatoma elektros energijos rinkos koncentracija, yra trijų didžiausių elektros energijos gamintojų užimama elektros energijos rinkos dalis. Europos valstybėse ji svyruoja nuo 40 proc. Suomijoje, Danijoje ir Norvegijoje iki 96 proc. Prancūzijoje, 95 proc. Belgijoje, Latvijoje, Estijoje ir 92 proc. Lietuvoje.

Elektros energijos gamybos sektoriuje atskirą vietą užima elektros energijos gamintojai, kurių veikla dėl valstybių energetikos politikos tikslų yra skatinama. Europos Sąjunga importuoja 50 proc. suvartojamos energijos ir ekonomiškai yra labai priklausoma nuo įvykių pasaulyje. Žalieji puslapiai [7] dėl elektros energijos tiekimo saugumo prognozuoja, kad 2030 m. Europos Sąjungos priklausomybė nuo energijos importo sudarys 70 proc., jei nebus imtasi jokių papildomų veiksmų. Todėl įvairių atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo skatinimas yra neatskiriama Europos Sąjungos energetikos politikos dalis. Direktyva dėl elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, rėmimo vidaus elektros rinkoje [8] numato, kad 2010 m. elektros energijos kiekis, pagamintas iš atsinaujinančių energijos šaltinių, turi sudaryti ne mažiau kaip 21 proc. visos pagamintos elektros energijos, tuo tarpu atsinaujinantys energijos šaltiniai turėtų sudaryti ne mažiau kaip 12 proc. visos suvartojamos energijos [9].

Kadangi elektros energija, pagaminta naudojant atsinaujinančius energijos šaltinius (išskyrus dideles hidroelektrines), yra nekonkurencinga, Europos Sąjungos valstybės narės sukūrė pačius įvairiausius mechanizmus, remiančius elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos šaltinių. Dažniausiai valstybėse narėse taikomos tam tikros mišrios schemos¹, geriausiai atitinkančios individualius šalies poreikius [10].

¹ *Kainų nustatymas (Feed-in tariffs)*. Pagal šią sistemą už parduodamą elektros energiją, pagamintą iš atsinaujinančių energijos šaltinių, yra nustatoma konkreti kaina, ir tinklų operatoriai yra įpareigoti supirkti šią elektros energiją. Kaina yra nustatoma ilgesniam laikotarpiui, taip siekiant skatinti investicijas į energijos gamybą. Ši sistema skatina pasiūlą.

Prekyba „žaliaisiais“ sertifikatais. Nustatomas „žalios“ elektros energijos kvota tinklų įmonėms ar didiesiems vartotojams, kurią jie įvykdo arba naudodami „žaliąją“ energiją, arba pirkdami „žaliuosius“ sertifikatus. Ši sistema skatina ekologiškos energijos vartojimą.

Fiskalinės ir finansinės priemonės. Investicijų į „žalios“ energijos gamybą apmokestinimas mažesniais mokesčiais, taip pat elektros energijos neapmokestinimas energijos mokesčiais. Finansinių priemonių pavyzdžys gali būti paskolų investicijoms į elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos šaltinių už mažesnius procentus suteikimas.

Parama investicijoms. Jos apima tiesioginių subsidijų teikimą elektros energijos, gaminamos iš atsinaujinančių energijos šaltinių, galingumų teikimui. Tai yra priemonė, kuria gali būti skatinama elektros energijos gamyba naudojant konkrečias technologijas.

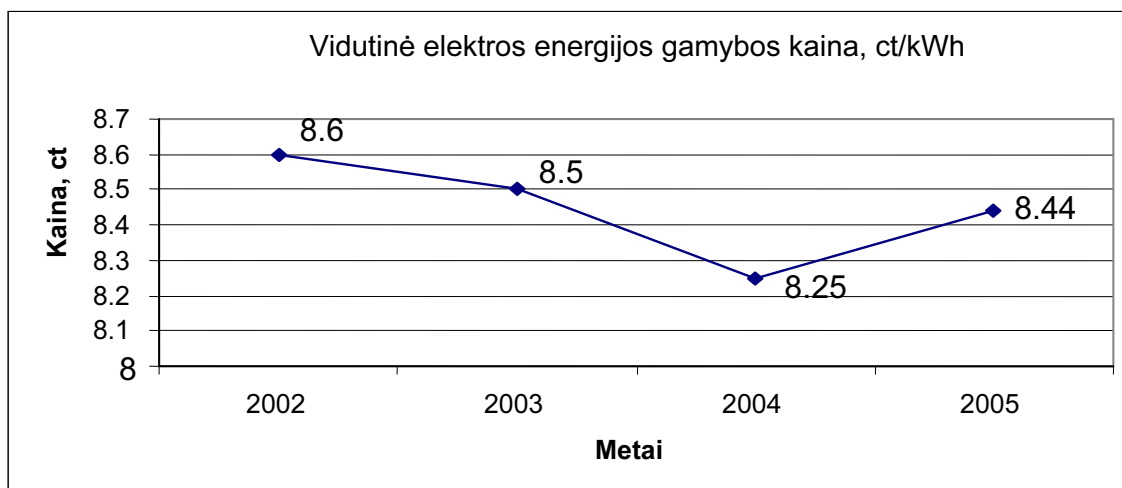
Konkursų organizavimas. Organizuojami įvairūs konkursai elektros energijos, gaminamos iš atsinaujinančių energijos šaltinių, galingumų statybai.

1.2. Elektros energijos gamybos kainų teisinis reguliavimas Lietuvoje

Lietuvoje *Elektros energetikos įstatymas* sukuria teisinę aplinką konkurencijai elektros energijos gamybos sektoriuje ir įtvirtina, kad gamintojų elektros energijos kainos yra nereguliuojamos, išskyrus atvejus, kai gamintojas užima daugiau kaip 25 proc. rinkos. Vadinas, pagal įstatymo nuostatas elektros energijos kainų reguliavimas yra išimtis iš bendros taisyklės, tačiau faktinė padėtis yra kitokia dėl Lietuvoje egzistuojančios elektros rinkos gamybos sektoriaus struktūros.

Valstybinės įmonės Ignalinos atominė elektrinė užimama elektros energijos rinkos dalis sudaro daugiau kaip 25 proc. (2004 m. ji tiekė į rinką apie 79 proc. [11, p. 12] visos suvartojamos Lietuvoje elektros energijos), todėl jos kaina yra reguliuojama. Taip pat 17,36 proc. [12] elektros energijos turėjo būti nupirkta pagal įpareigojimus tenkinti viešuosius interesus. Ši elektros energija yra pagaminta naudojant atsinaujinančius ir atliekinius energijos išteklius, termofikaciniu režimu kombinuoto elektros energijos ir šilumos gamybos ciklo elektrinėse, taip būtina energetikos sistemos ištekliams užtikrinti [13]. Šios elektros energijos kainos irgi yra reguliuojamos. Vadinas, Lietuvos elektros energijos rinkoje teoriškai 2004 m. galėjo būti tik 4 proc.¹ elektros energijos, kurios kainos perkant didmeninėje rinkoje buvo nereguliuojamos. Tokia padėtis leidžia daryti išvadą, kad nors Lietuvoje teisės aktai įtvirtina nereguliuojamų kainų elektros gamybos sektoriuje principą, faktiškai Lietuvoje elektros gamybos kainos yra reguliuojamos, ir tai lemia ne teisinis reguliavimas, o egzistuojanti monopolinė elektros energijos gamybos sektoriaus struktūra.

Europoje paskutiniaisiais metais elektros energijos gamybos kainų kilimą lėmė du pagrindiniai veiksniai: energijos šaltinių kainų augimas ir šiltnamių dujų kontrolės mechanizmo įvedimas. Tačiau Lietuvoje elektros energijos gamybos kaina neaugo. Kaip matome iš 1 pav., 2002–2005 m. ji išliko gana stabili ir svyravo nuo 8,6 ct/kWh iki 8,25 ct/kWh.



1 pav. Vidutinė elektros energijos gamybos kaina [14]

Nors pasaulinėje rinkoje uranas brango, tačiau kuras sudaro tik nedidelę atominių elektrinių sąnaudų dalį, todėl pasaulinis energijos šaltinių kainų kilimas Lietuvoje elektros energijos kainas veikė nestipriai [15].

Įsigaliojęs šiltnamio dujų kontrolės mechanizmas elektros energijos kainų irgi nedidino, nes Lietuvos įmonėms išdalytos taršos kvotos šiek tiek viršija tikruosius pajėgumus [16].

Lietuvos nacionalinėje energetikos strategijoje kaip viena iš grėsmių yra įvardyta priklausomybė nuo energijos šaltinių importo, t. y. beveik 90 proc. pirminės energijos importuojama iš vienintelio tiekėjo, todėl valstybė turi skatinti vietinių ir atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo plėtrą.

Lietuvoje, kol buvo pradėta valandinė prekyba elektros energija, iš gamintojų, naudojančių atsinaujinančius energijos šaltinius, elektros energija superkama² pagal *Valstybinės kainų ir energetikos*

¹ Šis 4 proc. dydis preliminarus, tačiau atspindi bendrą tendenciją.

² Hidroelektrinėms – 20 ct/kWh; vėjo jėgainėms – 22 ct/kWh; jėgainėms, kuriose elektros energija gaminama naudojant biokurą, – 20 ct/kWh.

kontrolės komisijos patvirtintas kainas [17], diferencijuotas pagal naudojamų atsinaujinančių ar atliekinių energijos išteklių rūšį. Perėjus prie valandinės elektros energijos prekybos su tiekėjais, iki 2020 m. gruodžio 31 d. elektros energija numatoma supirkinėti sutartinėmis kainomis, kompensuojant gamintojams skirtumą tarp pajamų lygio, apskaičiuoto pagal *Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos* tos rūšies ištekliams nustatytą tarifą, ir faktiškai gaunamų, parduodant elektros energiją sutartinėmis kainomis, pajamų. Nuo 2021 m. elektros energijos, kuriai gaminti naudojami atsinaujinantys ir atliekiniai energijos ištekliai, pirkimas bus skatinamas įvedant vadinamųjų „žaliųjų sertifikatų“ sistemą [13].

2. Elektros energijos persiuntimo kainų teisinio reguliavimo probleminiai aspektai konkurencinėmis sąlygomis funkcionuojančioje elektros energijos rinkoje

Elektros tinklai yra natūralios monopolijos, todėl elektros energijos persiuntimo kainos yra reguliuojamos ir prižiūrimos elektros energijos rinkos priežiūrą vykdančios institucijos. Galima išskirti tris pagrindinius uždavinius, su kuriais susiduria reguliavimo institucija, vykdydama elektros energijos persiuntimo paslaugų kainų reguliavimą: (i) nustatyti tokį persiuntimo paslaugų tarifą, kad būtų užtikrintas pakankamas investicijų lygis į elektros energijos persiuntimo tinklus; (ii) užtikrinti elektros energijos gamintojams ir tiekėjams prieigą prie elektros tinklų už pagrįstą kainą, t. y. trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros tinklais; (iii) apsaugoti vartotojus nuo nepagrįstų monopolinių kainų.

2.1. Elektros energijos persiuntimo kainų teisinio reguliavimo uždaviniai kuriant Europos Sąjungos vidaus elektros energijos rinką

Elektros energijos persiuntimas tapo esmine teisine problema liberalizavus elektros energetikos sektorių. Europos Komisija nusprendė, kad elektros energetikos sektorius negali būti liberalizuotas naudojant tik bendrąsias konkurencijos teisės normas, todėl yra būtina priimti specialias teisės normas, reguliuojančias trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros tinklais [18, p. 93–103]. Įgyvendinant trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros tinklais Europos Komisija išplėtojo „nepriklausomo operatoriaus“ institutą, kai elektros energijos tinklus valdo vienas ar keli perdavimo ir skirstymo tinklų operatoriai, veikiantys kaip atskiri juridiniai asmenys [3], bei įtvirtino reguliuojamą trečiosios šalies teisę pasinaudoti tinklais. Reguluojama trečiosios šalies teisė yra grindžiama šiais principais: (i) viešai paskelbtais tarifais, taikomais visiems sistemos vartotojams nediskriminaciniais pagrindais; (ii) tarifai ir (ar) jų apskaičiavimo metodikos turi būti patvirtinti ir viešai paskelbti prieš jiems įsigaliojant [19, p. 31–59 p].

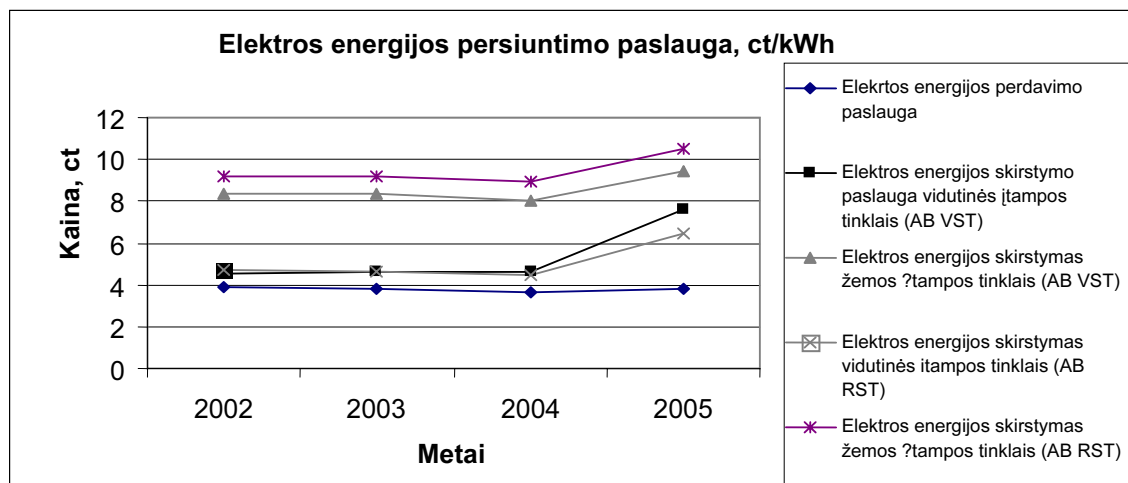
2.2. Elektros energijos persiuntimo kainų teisinis reguliavimas Lietuvoje

Lietuvos elektros energetikos įstatymas įtvirtina, kad elektros energijos rinka organizuojama elektros energijai persiūsti taikant reguliuojamą trečiosios šalies dalyvavimo principą, kurį apibrėžia kaip procesą, kai gamintojai, tiekėjai ir laisvieji vartotojai naudojami perdavimo ar skirstomaisiais tinklais elektros energijai persiūsti viešai paskelbtomis sąlygomis [2].

Kadangi elektros energijos skirstymas ir perdavimas yra natūralios monopolijos, jų vykdomą veiklą prižiūri ir kainas reguliuoja *Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija*.

Analizuojant elektros energijos persiuntimo paslaugų kainų kitimo dinamiką, pateiktą 2 pav., nuo 2002 m., kai buvo priimtas pirmasis *Elektros energetikos įstatymas* [1], sudaręs teisinis prielaidas konkurencijai elektros energijos rinkoje atsirasti, galima pastebėti, kad ryškus skirstymo paslaugų viršutinių kainų ribų šuolis buvo 2005 m., būtent po to, kai 2004 m. liepos mėnesį Lietuvos Respublikos Seimas priėmė *Elektros energetikos įstatymo* pakeistą redakciją [2], nustatančią naujus viršutinių kainų ribų skaičiavimo ekonominius kriterijus.

Galima išskirti dvi pagrindines *Elektros energetikos įstatymo* nuostatas, kurios turi įtakos elektros energijos persiuntimo paslaugų kainų dydžiui: (i) užkertanti kelią stambioms pramonės įmonėms jungti savo elektros įrenginius prie elektros energijos perdavimo tinklų ir taip išvengti papildomos elektros energijos skirstymo paslaugos ir su jos teikimu susijusių papildomų išlaidų, (ii) įtvirtinanti pelno normos skaičiavimą nuo turto, o ne nuo įstatinio kapitalo vertės. Viena jų yra tiesiogiai susijusi su elektros energijos persiuntimo kainos nustatymo mechanizmu, kita, nors tiesiogiai nereguliuoja elektros energijos persiuntimo kainų, tačiau turi tiesioginę įtaką jų dydžiui.



2 pav. Elektros energijos persiuntimo paslaugų viršutinių kainų ribų kitimo dinamika [14]

Lietuvoje teisinis ginčas ir nesutarimas tarp skirstomųjų tinklų ir stambiosios pramonės įmonių kilo dėl vartotojų elektros įrenginių prijungimo prie elektros energijos perdavimo tinklų. *Elektros energetikos įstatymo* [2] 15 straipsnio 2 dalis reglamentuoja, kad „vartotojo įrenginiai gali būti prijungiami prie perdavimo tinklų tik tokiais atvejais, kai skirstomųjų tinklų operatorius dėl nustatytų techninių arba eksploatacijos reikalavimų atsisako prijungti prie skirstomųjų tinklų vartotojo įrenginius, esančius skirstomųjų tinklų operatoriaus licencijoje nurodytoje veiklos teritorijoje“. Diskutuojama, ar minėta nuostata neprieštarauja *Lietuvos Respublikos Konstitucijai* bei tinkamai įgyvendina *Antrąją direktyvą dėl vidaus elektros rinkos* [3].

Minėta įstatymo nuostata turi esminės įtakos elektros energijos kainai, kadangi elektros energijos vartotojai, prijungti prie perdavimo tinklų, neturi mokėti už elektros energijos skirstymą, o tai gali sudaryti iki 50 proc. galutinės elektros energijos kainos. Susiklėsčiusios sąlygos rodo, kaip pasirinktas rinkos reguliavimo modelis gali lemti elektros energijos kainą visai atsietai nuo ekonominių sąlygų.

Pagrindinis argumentas, kuriuo grindžiamas apribojimas jungti elektros energijos vartotojų įrenginius prie elektros energijos perdavimo tinklo, yra tas, kad, jei pramonės įmonės, vartojančios daug elektros energijos, prijungs savo elektros įrenginius prie perdavimo tinklų, elektros energijos skirstymo kaina elektros energijos smulkiesiems vartotojams gerokai padidės. Kita vertus, reikia pripažinti, kad įmonių patiriami didelės elektros energijos skirstymo paslaugų išlaidos yra padengiamos iš prekių vartotojų, taip pat mažina įmonių konkurencingumą tarptautinėje erdvėje bei verslo aplinkos investicijų Lietuvoje patrauklumą.

Galima teigti, kad *Elektros energetikos įstatymo* [2] 15 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas pažeidžia proporcingumo principą, kadangi siekiamo tikslo, t. y. apsaugoti smulkųjį verslą ir asmenis, vartojančius elektros energiją buities reikmėms, nuo elektros energijos skirstymo kainų didėjimo galima pasiekti ir mažiau varžančiomis teisinėmis priemonėmis.

Elektros įrenginių prijungimas prie perdavimo tinklų kainuoja daug brangiau negu prie skirstomųjų. Vadovaujantis *Elektros energijos vartotojų, gamintojų, energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) taisyklėmis* [20] vartotojas, siekiantis prijungti savo elektros įrenginius prie skirstomųjų tinklų, už šią paslaugą turi sumokėti 40 proc. reikalingų atlikti darbų vertės. Reglamentuojant, kad vartotojas, norintis prijungti įrenginius prie perdavimo tinklo, už šią paslaugą turi sumokėti šimtą procentų sąmatinės vertės, prijungimo prie perdavimo tinklo mokestis dar padidėja. Atitinkamai skirstomųjų tinklų operatoriai turėtų pertvarkyti skirstymo paslaugų kainodarą taip, kad tik patiems stambiausiems elektros energijos vartotojams būtų ekonomiškai naudinga savo įrenginius prijungti prie perdavimo tinklų. Strateginių tyrimo instituto atliktame tyrime teigiama, kad *Elektros energetikos įstatymo* [2] nuostata dėl vartotojo įrenginių prijungimo prie perdavimo tinklų yra naudinga tik elektros energijos skirstomųjų tinklų savininkams ir gali prieštarauti Konstitucijai [21].

Iki 2004 m. vidurio įstatymai neribojė vartotojų teisės jungti savo įrenginius prie perdavimo tinklų, tačiau vartotojai neturėjo tokio poreikio. Ši problema tapo aktuali gerokai padidėjus elektros energijos skirstymo paslaugų kainoms, ir ypač AB „VST“ aptarnaujamoje teritorijoje, kadangi šiai

bendrovei 2005 m. buvo nustatytos 3,01 ct/kWh didesnės skirstymo paslaugos vidutinės įtampos tinklais, prie kurių yra prijungta dauguma stambiosios pramonės įmonių, viršutinės kainų ribos, nei jos buvo 2004 metais.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas [22] priėmė nagrinėti prašymą ištirti, ar minėta Elektros energetikos įstatymo nuostata neprieštarauja (i) Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatai, kad valdžios galias riboja Konstitucija; (ii) 46 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva, (iii) 46 straipsnio 2 dalies nuostatai, kad valstybė remia visuomenei naudingas ūkinės pastangas ir iniciatyvą, (iv) 46 straipsnio 4 dalies nuostatai, kad įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę, (v) 46 straipsnio 5 dalies nuostatai, kad valstybė gina vartotojo interesus, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Konstitucinis Teismas yra išsprendęs jau ne vieną bylą [23] dėl teisės aktų atitikties Konstitucijos 46 straipsniui, tačiau, kaip teigia Konstitucinio Teismo pirmininkas dr. E. Kūris [24, p. 56–73], Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos yra priskirtinos prie tų, kurių oficiali konstitucinė doktrina yra santykinai neišplėtotą, „(...) nors ne vienoje konstitucinės justicijos byloje buvo keliamas klausimas dėl ginčijamų teisės aktų atitikties Konstitucijos 46 straipsniui (juo didesniu ar mažesniu mastu remiamasi daugiau kaip dvidešimtyje Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų), šio straipsnio doktrina nėra viename Konstitucinio Teismo nutarime nėra išdėstyta išsamiai.“

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas nagrinėjo kai kurių Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo nuostatų, susijusių su monopolinių teisių AB „Lietuvos telekomas“ suteikimu, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai klausimą [25].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Konstitucijos 46 straipsnio nuostata „įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką“ reiškia, kad negalima įvesti monopolio, t. y. negalima įstatymu suteikti ūkio subjektui išimtinių teisių veikti kurioje nors ūkio srityje, dėl ko ši sritis būtų monopolizuota. Tačiau Konstitucijos 46 straipsnyje nustatytas draudimas monopolizuoti gamybą ir rinką nereiškia, kad yra draudžiama tam tikromis aplinkybėmis įstatyme konstatuoti monopolijos buvimą konkrečioje ūkinės veiklos srityje. Toks konstatavimas sudaro teisinę prielaidą taikyti monopolistui atitinkamus reikalavimus ginant vartotojų interesus. Specialiosios vartotojų interesų gynimo priemonės – tai diskriminacinių kainų nustatymo ribojimas, monopolinės rinkos prekių kainų dydžių, tarifų valstybinis reglamentavimas, prekių kokybės, kitų reikalavimų monopoliniam ūkio subjektui nustatymas ir kt. Valstybės institucijos kontroliuoja, kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų. (...) Konstitucinis Teismas pažymi, kad išimtinių teisių fiksuoto telefono ryšio srityje tam tikram laikotarpiui įtvirtinimas ir kartu laikinas konkurencijos šioje srityje apribojimas vertintini kaip išimtinis specifinės telekomunikacijų rinkos pereinamojo laikotarpio teisinio reguliavimo atvejis“ [25].

Dėl ūkinės veiklos įvairiapusiškumo ir dinamiškumo konkrečių santykių šioje srityje reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, t. y. draudimų ir leidimų santykis gali kisti, tačiau besikeičiant teisinio reguliavimo turiniui negali būti paneigiami Konstitucijoje įtvirtinti tautos ūkio reguliavimo principai [25].

Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas ginčijamą Elektros energetikos įstatymo nuostatos atitikimą Konstitucijai, remsis visų pirma ekonominiais argumentais, kuriais bus grindžiamos šalių pozicijos. Europos Teisingumo Teismas iki šiol vengė kištis į energetikos sektoriaus liberalizavimą ir restruktūrizavimą, palikdamas šiuos klausimus kitoms politinėms institucijoms [26, p. 51].

Strateginių tyrimų institutas teigia, kad minėta įstatymo nuostata gali lemti netinkamą *Antrosios direktyvos dėl vidaus elektros rinkos* įgyvendinimą, kadangi ribojant galimybę jungti elektros įrenginius prie perdavimo tinklo gali būti apribota direktyvoje įtvirtinta vartotojų teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją [27]. Tačiau *Antroji direktyva dėl vidaus elektros rinkos* [2] įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad visi elektros energijos vartotojai, įvykdę technines sąlygas, būtų prijungti prie skirstomųjų tinklų, tačiau nieko nekalbama apie perdavimo tinklus, todėl teigti, kad minėta įstatymo nuostata yra nesuderinta su Europos Sąjungos teise, nėra pagrindo.

Elektros energetikos įstatymo [2] 43 straipsnis įtvirtino pelno normos skaičiavimą nuo turto, o ne nuo įstatinio kapitalo vertės, t. y. nustatant viršutines perdavimo, skirstymo ir visuomeninio tiekimo paslaugų kainų ribas „atsižvelgiama į paslaugos teikėjo licencijuojamoje veikloje naudojamo *turto vertę*, kuri nustatoma pagal paslaugos teikėjo finansinę atskaitomybę“, o „normatyvinio pelno norma, skaičiuojama nuo paslaugos teikėjo licencijuojamoje veikloje naudojamo *turto vertės* (...)“. Anksčiau skaičiuojant pelno normą buvo naudojama ne turto vertė, o įstatinis kapitalas.

Specialiųjų tyrimų tarnybos nuomone, „(...) nurodyti viršutinių kainų ribų skaičiavimui įtakos turinčių veiksnių kriterijai apibrėžti pernelyg abstrakčiai ir yra nekonkretūs (neaišku, kokie yra kiti veiksniai; ar viršutinės kainų ribos perskaičiuojamos, kai nuo paslaugos teikėjo nepriklausomų veiksnių

pokyčiai pranoko lūkesčius ar prognozės nepasiteisino ir pan.). Be to, atsižvelgiant į tai, kad Komisijai suteikta metodikos rengimo ir tvirtinimo teisė (viršutinių kainų ribų skaičiavimui metodikoje gali būti nustatomi nauji parametrai), neaišku, kaip įgyvendinant minėtas nuostatas apribojamos Komisijos piktnaudžiavimo galimybės (pavyzdžiui, išvengiama nepagrįsto viršutinių kainų ribų perskaičiavimo)“ [21].

Strateginių tyrimų instituto atliktame tyrime teigiama: „įstatymu įtvirtinta elektros kainų nustatymo metodika sudarė galimybes elektros persiuntimo tinklams gauti labai didelius ekonomiškai nepagrįstus viršpelnius. Be to, kaip parodyta ekonominėje analizės dalyje, įstatymas ne tik naudingas tik atskirai interesų grupei, bet ir neigiamai įtakoja Lietuvos makroekonominę būklę“ [27].

Nepaisant tiek Strateginių tyrimų instituto, tiek Specialiųjų tyrimų tarnybos neigiamų išvadų dėl *Elektros energetikos įstatymo* 43 straipsnyje įtvirtintų viršutinių kainų ribų apskaičiavimo principinių nuostatų, vienareikšmiškai teigti, kad tokia apskaičiavimo metodika yra nesuderinama su Europos Sąjungos teisės normomis, negalime.

Strateginių tyrimų instituto išvadoje teigiama, kad *Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatyme* į kainos ribų nustatymą įvedus naują kintamąjį – įmonės turto vertę, prasilenkiama su protinumo principu, kadangi įmonės turto vertė neturi jokios tiesioginės įtakos tiek produkcijos kainai, tiek nustatant normatyvinio pelno dydį.

Tačiau tokia išvada paremta visų pirma *Direktyvoje dėl energijos produktų apmokestinimo* [28] pateiktais apibrėžimais, t. y. „Produkto kaina – tai kaina, gaunama sudedant bendrą prekių ir paslaugų pirkimą, personalo sąnaudas, pagrindinio kapitalo suvartojimą verslo įmonėje, (...) Elektros energijos kaina – tai tikroji elektros energijos pirkimo kaina ar elektros energijos gamybos sąnaudos (...)“.

Direktyvoje dėl energijos produktų apmokestinimo [28] pateikti apibrėžimai, siekiant išaiškinti sąvokas, kaip turi būti suprantamos konkrečioje direktyvoje įtvirtintos teisės normos, reglamentuojančios elektros energijos apmokestinimą energijos mokesčiais, antra, pateikti apibrėžimai išaiškina elektros energijos kainos sąvoką, tuo tarpu viršutinių kainų ribų metodika lemia elektros energijos persiuntimo paslaugų kainą, o tai yra iš esmės skirtingi dalykai. Taigi anksčiau išvardytos priežastys leidžia daryti išvadą, kad aiškinant elektros energijos persiuntimo paslaugų kainos nustatymo metodikos atitiktį Europos Sąjungos teisei, nėra pagrindo remtis anksčiau išdėstytais apibrėžimais.

Antroji direktyva dėl elektros energijos vidaus rinkos [3] nustato, jog valstybės narės turi užtikrinti, kad namų ūkio vartotojams ir kai valstybės narės mano, kad to reikia, – mažosioms įmonėms būtų suteikta teisė gauti konkrečios kokybės elektros energiją už aiškiai palyginamą, skaidrią ir protingą kainą.

Apibendrinant elektros energijos persiuntimo paslaugų kainų reguliavimą Lietuvoje galima pasakyti, kad 2005 m. elektros energijos skirstymo paslaugų kainų didėjimą lėmė ne ekonominės priežastys, o pasikeitęs elektros energijos persiuntimo paslaugų kainų teisinis reguliavimas. Nors vienareikšmiškai teigti, kad *Elektros energetikos įstatymo* norma (i) užkertanti kelią stambioms pramonės įmonėms jungti savo įrenginius prie elektros energijos perdavimo tinklų ir taip išvengti papildomos elektros energijos skirstymo paslaugos ir su jos teikimu susijusių papildomų išlaidų, (ii) įtvirtinanti pelno normos skaičiavimą nuo turto, o ne nuo įstatinio kapitalo vertės yra nesuderinta su Europos Sąjungos teise arba prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai negalima, tačiau galima tvirtinti, kad šios nuostatos gina tik vienos grupės interesus, t. y. skirstomųjų tinklų įmones. Teisės norma, užkertanti kelią jungti elektros įrenginius prie perdavimo tinklo, turėtų garantuoti mažas elektros energijos skirstymo paslaugų kainas, tačiau kainų skaičiavimo metodikos pakeitimai lėmė jų augimą. Elektros energetikos įstatymo nuostatos, gindamos tik vienos grupės interesus, prieštarauja teisės socialiniai paskirčiai, t. y. „saugoti ne vienos, o visų socialinių grupių teises, lemti jų įgyvendinimą, derinti priešingus interesus ir šitaip palaikyti visuomenėje socialinę tvarką ir santarvę bei rimtį“ [29, p. 162–163].

3. Reguliuojamų kainų ir rinkos kainų santykis elektros energijos mažmeninėje rinkoje

Vienas iš elektros rinkos liberalizavimo uždavinių yra suteikti galimybę elektros energijos vartotojams laisvai pasirinkti elektros energijos tiekėją. Taip susiformuoja dvi atskiros elektros energijos rinkos su skirtingais kainų reguliavimo mechanizmais, t. y. reguliuojamų kainų elektros energijos rinka, kurioje elektros energija tiekama reguliuojamiems vartotojams ir nepriklausomo tiekėjo nepasi-

rinkusiems laisviesiems vartotojams, ir konkurencinių kainų elektros energijos rinka, kurioje elektros energija tiekama nepriklausomą elektros energijos tiekėją pasirinkusiems vartotojams [30, p. 15].

3.1. Reguliuojamų kainų ir rinkos kainų mažmeninėje elektros energijos rinkoje teisinis reguliavimas Europos Sąjungoje

Antroji direktyva dėl vidaus elektros energijos rinkos [3] įtvirtina, kad nuo 2004 m. liepos 1 d. vartotojams, vartojantiems elektros energiją ne buities reikmėms, o ne vėliau kaip nuo 2007 m. liepos 1 d. visiems elektros energijos vartotojams būtų suteikta teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją.

Elektros energija yra prekė, be kurios mes negalime gyventi. Liberalizuojant elektros rinką atsiranda tam tikra rizika, kad bus neapginti viešieji interesai. Todėl *Antroji direktyva dėl vidaus elektros energijos rinkos* [3] įpareigoja valstybes nares užtikrinti, „kad visiems namų ūkio vartotojams ir, kai valstybės narės mano, kad to reikia, – mažosioms įmonėms (t. y. įmonėms, kuriose dirba mažiau kaip 50 darbuotojų, o metinė apyvarta arba balansas neviršija 10 mln. eurų), būtų teikiamos universaliosios paslaugos, t. y. kad jos turėtų teisę savo teritorijoje gauti nustatytos kokybės elektros energiją už protingą, lengvai ir aiškiai palyginamą ir skaidrią kainą. Siekdamos garantuoti universalijų paslaugų teikimą, valstybės narės gali paskirti tiekėją, į kurį galima kreiptis išskirtiniu atveju,“ t. y. reguliuojamų kainų ar „paskutinės vilties“ tiekėją.

3.2. Reguliuojamų kainų ir rinkos kainų mažmeninėje elektros energijos rinkoje teisinis reguliavimas Lietuvoje

Lietuvoje *Elektros energetikos įstatymas* [2] teisę sudaryti elektros energijos tiekimo sutartis su nepriklausomais tiekėjais suteikė visiems vartotojams, išskyrus buities vartotojus, nuo 2004 m. liepos 10 d., o buities vartotojams tokia teisė bus suteikta ne vėliau kaip nuo 2007 m. liepos 1 d.

Taigi nuo 2004 m. liepos 10 d. visiems elektros energijos vartotojams, vartojantiems elektros energiją komerciniais tikslais, įstatymu buvo suteikta teisė sudaryti elektros energijos pirkimo–pardavimo sutartį su nepriklausomu tiekėju sutartinėmis kainomis. To nepadariusiems, elektros energija, kaip ir reguliuojamiems vartotojams, tiekia visuomeninis elektros energijos tiekėjas reguliuojamomis visuomeninėmis elektros energijos kainomis.

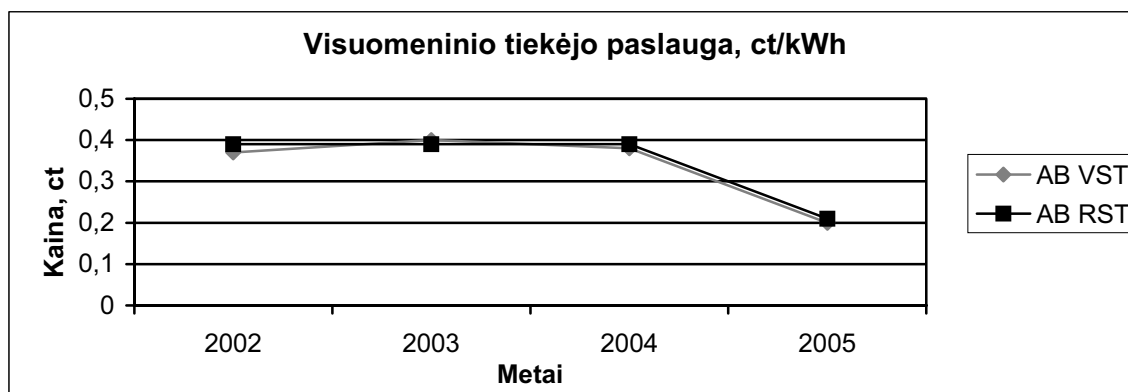
Teisiškai Lietuvoje atverta 74 proc. elektros energijos rinkos, tačiau iš tikrųjų šia teise naudojasi tik 6 įmonės. Jų elektros energijos suvartojimas sudaro 15 proc. viso šalyje naudingai patiekto elektros energijos kiekio. Tuo tarpu vartotojai, kurių įrenginiai prijungti prie skirstomojo tinklo, 2004 m. elektros energiją pirkė iš visuomeninių tiekėjų. Rinkoje veikė tik *penki* nepriklausomi tiekėjai [31].

Atsižvelgiant į esamą padėtį galima konstatuoti, kad nepaisant to, jog yra priimti reikalingi teisės aktai konkurencijai elektros rinkoje atsirasti, faktiškai ji neegzistuoja. Praktiškai visi elektros energijos vartotojai, išskyrus kelias stambiąsias pramonės įmones, perka elektros energiją iš visuomeninio elektros energijos tiekėjo. Tokią situaciją lemia visų pirma ne teisinis reguliavimas, o rinkos struktūra, kuri lemia, kaip matėme, realios konkurencijos nebuvimą jau didmeninėje rinkoje, todėl nepriklausomi tiekėjai vargiai ar gali pasiūlyti skirtingas kainas vartotojams.

Kaip antrą priežastį būtų galima nurodyti ir egzistuojantį teisinį reguliavimą, susijusį su visuomeninio elektros energijos tiekėjo ir skirstomųjų tinklų operatoriaus veiklų atskyrimu. Šis veiklų atskyrimas yra būtinas siekiant užtikinti, kad monopoline veikla besiverčianti įmonė nesubsidijuotų elektros energijos tiekimo veiklos, kuri yra potencialiai konkurencinga. Nors elektros energetikos įstatymas numato skirstomųjų tinklų operatoriaus veiklos apskaitą, teisinį ir valdymo atskyrimą nuo vykdomos elektros energijos tiekimo veiklos, tačiau valdymo ir teisinio atskyrimo reikalavimų įgyvendinimą atideda iki 2007 m. liepos 1 d. Taip ne tik pažeidžiami *Antrosios direktyvos dėl vidaus elektros energijos rinkos* [2] reikalavimai, bet ir neužtikrinama, kad elektros energijos tiekimo veikla nebūtų subsidijuojama iš skirstymo veiklos, taip išstumiant iš rinkos nepriklausomus elektros energijos tiekėjus, kurie verčiasi tik elektros energijos tiekimo veikla. Kryžminio subsidijavimo tarp elektros energijos skirstymo veiklų egzistavimo prielaidą patvirtina ir faktai, kad (i) visuomeninio tiekimo paslaugos kaina sudaro labai mažą elektros energijos kainos dalį, t. y. mažiau nei vieną procentą, (ii) padidėjus elektros energijos skirstymo paslaugoms elektros energijos tiekimo paslaugos kaina sumažėjo.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje nėra konkurencinių kainų mažmeninės elektros rinkos, nepaisant to, kad teisiškai net 74 proc. elektros energijos suvartoja laisvieji vartotojai, kuriems suteikta teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją ir pirkti elektros energiją sutartinėmis kainomis. Taip susiklostė dėl egzistuojančios elektros rinkos struktūros ir teisinio reguliavimo spragų, kurios leidžia

skirstomųjų tinklų operatoriams subsidijuoti potencialiai konkurencingą elektros energijos tiekimo veiklą monopolinės skirstymo veiklos sąskaita.



3 pav. Elektros energijos tiekimo paslaugos kainos pokyčiai [14]

Išvados

1. Europoje elektros energijos rinka pastarąjį dešimtmetį pasikeitė iš esmės: elektros energijos gamybos sektoriuje atsirado konkurencija. Šios srities teisinis reguliavimas pakito, ypač kainų nustatymo srityje. Tiesioginis valstybinis kainų reguliavimas yra jau nebetinkamas, todėl jį keičia rinkos mechanizmai, o valstybė turi sukurti elektros rinkos priežiūros mechanizmus, kurie užtikrintų sklandų energijos gamybos sektoriaus funkcionavimą.

2. Europos Sąjungos energetikos politikos tikslai siejami su palankios teisinės ir ekonominės aplinkos investicijoms į gamybos pajėgumus sukūrimu bei elektros energijos gamyboje naudojamo kuro diversifikavimu, siekiant užtikrinti, kad vienos rūšies kainų svyravimas ar tiekimo sutrikimai neišbalansuotų elektros energijos gamybos sektoriaus. Be to, įvairių atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo skatinimas yra neatskiriama Europos Sąjungos energetikos politikos dalis. Tačiau kadangi elektros energija, pagaminta naudojant atsinaujinančius energijos šaltinius, yra nekonkurencinga, Europos Sąjungos valstybės narės sukūrė skirtingus mechanizmus, remiančius elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos šaltinių.

3. Europos Sąjungoje viena iš didžiausių problemų formuojant konkurencines kainas didmeninėje elektros energijos rinkoje išlieka didelės koncentracijos nacionalinės elektros energijos rinkos.

4. Lietuvoje teisės aktai įtvirtina nereguliuojamų kainų elektros energijos gamybos sektoriuje principą, tačiau faktiškai elektros energijos gamybos kainos yra reguliuojamos dėl egzistuojančios monopolinės elektros energijos gamybos sektoriaus struktūros.

5. Nors pasaulinėje rinkoje pastaraisiais metais elektros energijos gamybos kainos kilo dėl energijos šaltinių kainų augimo ir įvesto šiltnamio dujų kontrolės mechanizmo, atlikus tyrimą buvo pastebėta, jog Lietuvoje nuo 2002 iki 2005 m. elektros energijos gamybos kaina išliko gana stabili ir svyravo nuo 8,6 ct/kWh iki 8,25 ct/kWh.

6. Elektros energijos skirstymas ir perdavimas yra natūralios monopolijos, todėl Lietuvoje jų vykdomą veiklą prižiūri ir kainas reguliuoja Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija.

Elektros energijos persiuntimas tapo esmine teisine problema liberalizavus elektros energetikos sektorių. Elektros energetikos sektorius negali būti liberalizuotas naudojant tik bendras konkurencijos teisės normas, todėl buvo priimtos specialios teisės normos, reguliuojančios trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros tinklais.

Lietuvoje teisės aktai įtvirtina reguliuojamą trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros tinklais, tačiau atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad teisės normos, reguliuojančios trečiosios šalies teises, yra palankesnės skirstomųjų tinklų įmonėms. Egzistuojantis teisinis reguliavimas lėmė skirstymo paslaugų kainos augimą bei neproporcingai varžo rinkos dalyvių veiklos laisvę.

7. Laipsniškai suteikiant teisę elektros energijos vartotojams pasirinkti nepriklausomą elektros energijos tiekėją, susiformuoja dvi atskiros elektros energijos mažmeninės rinkos su skirtingais kainų reguliavimo mechanizmais, t. y. reguliuojamų kainų elektros energijos rinka, kurioje elektros energija tiekama reguliuojamiems vartotojams ir nepriklausomo tiekėjo nepasirinkusiems laisviesiems varto-

tojams, bei konkurencinių kainų elektros energijos rinka, kurioje elektros energija tiekama nepriklausomą elektros energijos tiekėją pasirinkusiems vartotojams sutartinėmis kainomis. Lietuvoje neegzistuoja konkurencinių kainų mažmeninė elektros rinka, nepaisant to, kad teisiškai net 74 proc. elektros energijos suvartoja laisvieji vartotojai, kuriems suteikta teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją ir pirkti elektros energiją sutartinėmis kainomis. Susiklosčiusią padėtį lemia egzistuojanti elektros rinkos struktūra ir teisinio reguliavimo spragos, kurios leidžia skirstomųjų tinklų operatoriams subsidijuoti potencialiai konkurencingą elektros energijos tiekimo veiklą monopolinės skirstymo veiklos sąskaita.



LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 66–1984.
2. **Lietuvos Respublikos** elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004 Nr. 107–3964.
3. **Directive** 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 Concerning Common Rules for the Internal Market in Electricity and Repealing Directive 96/92/EC. Official Journal of the European Union 15.7.2003 L 176/37.
4. **Note** of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas, The Unbundling Regime 16.1.2004, http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/legislation/doc/notes_for_implementation_2004/unbundling_en.pdf
5. **Green Paper** on Energy Efficiency or Doing More With Less. Commission of the European Communities. Brussels, 10.6.2005 COM(2005) 265 final http://www.europa.eu.int/comm/energy/efficiency/index_en.htm
6. **Report** on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Technical Annex to the Report from the Commission to the Council and the European Parliament. Commission of the European Communities. Brussels. 2005. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/report_2005/index_en.htm
7. **Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply**, European Commission 2000 COM(2000), 769 final. Brussels. http://www.europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lpi_lv_en1.html
8. **Directive** 2001/77/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the Promotion of Electricity Produced from Renewable Energy Sources in the Internal Electricity Market. Official Journal of the European Communities 27.10.2001 L 283/33.
9. **White Paper** for a Community Strategy and Action Plan „Energy for the Future: Renewable Sources of Energy“ European Commission 1997, COM(97) 599 final http://europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lb_en.html
10. **Electricity** from Renewable Energy Sources, Encouraging Green Electricity in Europe. European Commission, Directorate-General for Energy and Transport, European Communities, 2004, Luxembourg, http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_en.html
11. **Tiekimo** saugumas Lietuvos elektros energijos rinkoje. Monitoringo ataskaita. Vilnius: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2005. http://www.ukmin.lt/files/energetika/elektra/tiekimo_saugumas_2005.pdf
12. **Valstybinės** kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimas „Dėl elektros energijos, superkamos pagal įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, pardavimo apimčių ir kainos 2003 metams patikslinimo ir jų nustatymo 2004 metams“ // Valstybės žinios. 2003 Nr. 103–4633
13. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės nutarimas „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001. Nr. 104–3713
14. **Valstybinės** kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001–2004 m. veiklos ataskaitos. www.regula.is.lt
15. **Elektros** kainą didins ir brangstantis uranas // Verslo žinios. 2005. Nr. www.verslozinios.lt
16. **Aplinkosauga** gali būti pelninga – papildomų pajamų anglies dvideginio išmetimus turinčioms įmonėms // Verslo žinios. 2005. Nr. www.verslozinios.lt
17. **Valstybinės** kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimas „Dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų elektros energetikos sektoriuje kainų“ // Valstybės žinios. 2002 Nr.16–648.
18. **The Essential** Facilities Concept. Organization for Economic Cooperation and Development. General Distribution OCDE/GD(96)113, Paris, 1996.
19. **Jones Ch. W.** Energy Law. The internal energy market. Belgium. Claeys and Casteels, 2004. Vol. I.
20. **Lietuvos Respublikos** ūkio ministro įsakymas Dėl Lietuvos Respublikos Ūkio ministro 2002 m. rugsėjo 17 d. įsakymo Nr. 326 „Dėl elektros energijos vartotojų, gamintojų energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) tvarkos ir sąlygų patvirtinimo pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 159–5826.
21. **STT išvadas** energetikai taip pat laiko nekompetentingomis. Išvados, kurios liko nepastebėtos // Verslo žinios. 2005. www.verslozinios.lt
22. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo Sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija) 15 straipsnio 2 dalies atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004. Nr.181–6709
23. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtینگės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių admi-

- nistravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui // Valstybės žinios. 2000. Nr. 88–2724
24. **Kūris E.** Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras) // Jurisprudencija. 2005. T. 64(56).
 25. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios. 1999. Nr. 85–2548.
 26. **Walde Th. W.** European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.
 27. **Lietuvos Respublikos** elektros energetikos įstatymo antikorupcinis vertinimas. <http://www.institutas.lt/tyrimai.html>
 28. **Council** Directive 2003/96/EC of 27 October 2003 restructuring the Community framework for the taxation of energy products and electricity. Official Journal of the European Union 31.10.2003 L 283/51.
 29. **Vaišvila A.** Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
 30. **Jones Ch. W.** EU Energy Law, EU Competition Law and Energy Markets, Belgium. Claeys and Casteels, Leuven, 2005. Vol. II.
 31. **Lietuvos** elektros energijos ir gamtinių dujų rinkos metinė ataskaita Europos Komisijai. Vilnius: Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2005. www.regula.is.lt



The Problems of the Prices' Legal Regulation in the Lithuanian Electricity Market

Doctoral Candidate Saulė Milčiuvienė

Dr. Birutė Pranevičienė

Mykolas Romeris University

Keywords: *electricity market, competition, regulation of the price.*

SUMMARY

Liberalization of the electricity market caused the origination of new legal methods of the regulation of prices in the electricity energy sector. These new methods of prices' legal regulation have to deal with completely new social relationships, which are spreading in the competitive electricity market. The auctions and exchanges of electricity have originated. The electricity generators and suppliers are trading electricity and the prices of electricity are settled by the forces of the market. However the transmission and distribution of electricity are monopolistic activities, therefore the prices of the services of electricity's transportation are regulated by the state.

The goal of the article is to reveal the changes and the goals of the legal regulation of the prices of electricity and of the services, which are related to the supply of electricity, in competitive and interrelated electricity markets.

The goal of the article was achieved after the fulfillment of the following task: the legal regulation of prices of electricity generation was analyzed; the peculiarities of legal regulation of prices of electricity transportation were revealed; the principles of the prices' legal regulation in the retail market were determined.

The article consists of introduction, three parts, which are devoted to analyze of prices' regulation, and conclusions.

In the first part of the article the problems of the legal regulation in electricity generation sector are discussed, also the European Union and Lithuanian legal acts, which regulate prices in electricity generation sector, are analyzed. The made analyses leads to the conclusion, that the high concentration of electricity generation market, but not the dysfunction of legal regulation, is the main obstacle for competition in electricity wholesale market.

The second part of the article reveals the essential principles of the legal regulation of the prices of monopolistic market of electricity transportation and in detail analyzes the legal norms. The made analyses leads to the conclusion, that in Lithuania the legal regulation of prices of electricity transportation is favorable for electricity distribution and transmission companies, but nor for consumers.

The third part of the article analyses the problems of legal regulation in the retail market and separates two different retail markets: competitive prices and regulated prices. The made analyses leads to the conclusion

that the structure of electricity market and the dysfunction of legal regulation are the main obstacles for the formation of competitive prices' electricity retail market.

In the article according the analyzed material the main conclusions are made. In the electricity market the activities are divided in two separate groups: competitive activities and regulated natural monopolies. The goal of the legal regulation of the prices of electricity and of the services, which are related to the supply of electricity, is: to control prices in the competitive sectors of electricity market, and to regulate prices in the monopolistic sectors of electricity market.

